О. Царенко,
викладач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Національної академії Прикордонних військ України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ОДНА З ОСОБЛИВОСТЕЙ ЇХ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Нормативно-правові акти України не містять дефініції "правовий статус військовослужбовців". Тому постає питання про прийняття нового законодавчого акту, який би передбачав поняття "правовий статус військовослужбовців" та про скасування Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" від 20 грудня 1991 року із наступними змінами[1]. Новий закон повинен вміщувати поняття правового статусу військовослужбовців, чітко врегульовувати права, свободи, їх певні правові обмеження (які компенсуються шляхом надання додаткових прав та пільг), обов'язки, відповідальність, право на захист та ряд інших важливих питань. Реалізація цього закону буде сприяти створенню сучасної професійної армії, яка забезпечуватиме надійну оборону Вітчизни, сприятиме демократизації суспільних відносин у військовій організації, підвищенню соціальної та правової захищеності військовослужбовців, покращенню умов служби, праці, побуту військовослужбовців та їх сімей.

Правовий статус військовослужбовців має особливий характер у зв'язку з природою військової служби. Відповідно до ч.2 ст.1 Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про загальний військовий обов'язок та військову службу" від 18 червня 1999 року військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни[2].

Отже, статус суб'єкта військової служби – військовослужбовця – особливий, містить багато повноважень, якими не володіє цивільна особа, і разом з тим, передбачає багато обмежень, які компенсуються державою у вигляді пільг та інших соціальних гарантій.

Необхідно відмітити, що конституційні права і свободи військовослужбовців можуть бути обмежені як самою Конституцією, так і військовим законодавством. Можливість таких обмежень допускається низкою міжнародних документів та визнана у законодавстві зарубіжних країн. Загальна Декларація прав людини 1948 року встановлює підстави та межі можливих обмежень прав та свобод. У п.2 ст. 29 говориться: "кожен здійснюючи свої права та обов'язки підлягає лише тим обмеженням, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги до прав і свобод інших осіб і задоволення справедливих вимог моральності, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві"[3]. Цей же термін вживається і в ст. 4 Пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 року. Термін "обмеження" в Пакті про громадянські та політичні права тлумачиться як "відступ від своїх обов'язків"[4]. А в Європейській конвенції про захист праві основних свобод людини від 5 травня 1950 року вживається два терміни як однозначні: "обмеження" (ст.. 8-11, 18) та "відступ від своїх обов'язків" (ст. 15)[5].

Отже, міжнародно-правові документи припускають можливість обмеження прав та свобод військовослужбовців; віддають пріоритет у вирішенні даного питання внутрішньодержавному законодавству; припускають обмеження прав і свобод тільки законом і лише в інтересах забезпечення порядку та безпеки, моральності та загального добробуту; не дають повного переліку прав та свобод, в яких можуть бути обмежені військовослужбовці.

Поняття "обмеження", як певне міжнародно-правове явище, загалом можна охарактеризувати такими елементами: правовою базою, яка визначає характер та зміст обмежень, метою обмежень, обставинами, які викликають необхідність обмежень, правами і свободами, які можуть бути обмежені, правами і свободами, які підлягають обмеженням, інформуванням світового співтовариства про введення обмежень.

Щодо правової бази, яка визначала б характер та зміст обмежень, то слід зазначити, що людина може обмежуватися у своїх правах та свободах тільки на підставі закону (ст. 2)[6]. У цьому відношенні набуває актуальності питання про закріплення на конституційному рівні особливого правового статусу військовослужбовців та регламентування в основному законі держави обмежень в його правах та свободах.

Права людини за певних умов, вказаних у міжнародно-правових документах, можуть бути обмеженими. Право на обмеження прав вперше було проголошено у Загальній декларації прав людини, а реалізовано воно було у міжнародно-правовому договірному документі регіонального рівня - Європейській конвенції прав і свобод людини після другої світової війни. У документах глобального масштабу обмеження прав людини юридично були закріплені лише у 1960 році в Міжнародних пактах про права.

Військове законодавство України не містить норм про можливість обмежень прав і свобод військовослужбовців. Пункт 9 Статуту внутрішньої служби ЗСУ лише зазначає, що "військовослужбовці мають права й свободи громадян України з урахуванням особливостей, що визначаються Конституцією України, законами України з військових питань, військовими статутами та іншими нормативно-правовими актами"[7]. Ця норма передбачає наявність як однієї з особливостей - обмеження прав і свобод військовослужбовця, прямо не вказуючи на них.

Здійснення та реалізація загальногромадянських прав та свобод громадян, які перебувають на військовій службі, безпосередньо залежать від інтересів служби, умов військової організації. Тобто, слід передбачити, що обмеження можливі (і обмеження яких конкретно прав та свобод), але з дотриманням певних умов (обставин), з вказівкою обсягів цих обмежень, із визначенням суб'єктів, які б мали право обмежувати військовослужбовців у конкретному праві чи свободі та з посиланням на компенсації даних обмежень військовослужбовцю, в результаті чого можна досягти балансу прав і обов'язків військовослужбовців як громадян держави. Оскільки військове законодавство містить або відсилочні норми, або не врегульовує окремі обмеження прав взагалі.

Особливу увагу слід звернути не на декларування самого принципу компенсування, а на механізм гарантування прав і свобод військовослужбовцям. Крім того, слід визначити у статтях Конституції про адекватну компенсацію обмежень таких конституційних прав як право на свободу пересування, право на вибір місця проживання, можливість займатися підприємницькою діяльністю, право на участь у мітингах та страйках тощо. Мова йде про права і свободи військовослужбовців, які не можуть бути відмінені чи применшені актами нижчої юридичної сили.

Міжнародні стандарти в галузі захисту прав військовослужбовців виконуються тільки тоді, коли відносини "держава - військовослужбовець" базуються на максимальній реалізації правових норм. Та поки що в державі спостерігається не тільки порушення міжнародних стандартів прав людини, але й не дотримання власних конституційних та інших військово-правових норм про правовий та соціальний захист військовослужбовців.

---

[1] Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 15. - ст. 190.

[2] Про загальний військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року в редакції Закону України від 18 червня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 33. - Ст. 270.

[3] Загальна декларація прав людини, проголошена Організацією Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року // Права людини. Міжнародні договори України: декларації, документи / Упорядник Ю.К. Качуренко. – К.: Наукова думка, 1992.

[4] Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. – К.: Укр Правнича Фундація, Вид-во "Право". – 1995.

[5] Конвенція про захист прав і основних свобод людини // Практика Європейського Суду з прав людини. Випуск 1 / За ред. П.М. Рабиновича. – Львів: Кальварія, 1997.

[6] Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 15. - ст. 190.

[7] Статут внутрішньої служби Збройних сил України, затверджений Законом України від 24 березня 1999 року // Військові статути Збройних сил України. – К.: Варта, 1999.

С. Царенко,
викладач Національної академії Прикордонних військ України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Вперше поняття національної безпеки було сформульовано в законодавстві США. Політична ситуація, що склалась у світі, значно вплинула на її розуміння. На той час національна безпека розглядалась у військовому аспекті, а саме як оборона від потенційного ворога та його союзників.

Дещо схоже поняття використовувалось в законодавстві СРСР – державна безпека. Під охороною державної безпеки розуміли систему заходів, що їх здійснювали найвищі органи влади та управління з метою захисту держави, її територіальної цілісності, недоторканості державних кордонів, основ суспільно-політичного та економічного ладу та інше[1].

Існування будь-якої суверенної держави не можливе без захисту її національних інтересів, гарантування самозбереження та умов прогресивного розвитку суспільства. Із отриманням незалежності перед нашою державою постало ряд проблем, що потребували першочергового вирішення.

Так, Верховною Радою 28 червня 1996 року було прийнято Конституцію України. Саме цей основний закон держави став основою для нового етапу розвитку суспільства та держави. Згідно з Конституцією України забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави[2]. До них перш за все слід віднести Службу безпеки України, Прикордонні війська, інші військові формування, які уповноважені на здійснення захисту суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки України.

Так, Конституцією України визначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності, забезпечення економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою усього українського народу. На підставі ст. 107 Конституції України указом Президента України від 30 серпня 1996 року № 772 було створено Раду національної безпеки та оборони України та затверджено Тимчасове положення про Раду. Згідно з цим положенням Рада національної безпеки та оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. Серед завдань покладених на Раду, головними є: забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері національної безпеки і оборони України; аналіз стану і тенденцій розвитку зовнішньо- та внутрішньополітичної ситуації, визначення на цій основі стратегії та пріоритетних напрямів забезпечення національної безпеки і оборони; комплексна оцінка та прогноз потенційних і реальних загроз державному, економічному, суспільному, оборонному, інформаційному, ядерному, екологічному та іншим видам і об'єктам безпеки України; планування, організація та контроль за здійсненням заходів політичного, економічного, воєнного, соціального, науково-технічного та іншого характеру, адекватних цим загрозам; розгляд питань фінансування витрат на національну безпеку і оборону, а також контроль за витрачанням відповідних коштів; розгляд проектів законів України та Указів Президента України, інших нормативних актів, наказів і директив Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, концепцій, доктрин, державних програм у сфері національної безпеки і оборони України тощо; підготовка пропозицій щодо вдосконалення системи забезпечення національної безпеки та організації оборони України, у тому числі щодо утворення, реорганізації та ліквідації органів виконавчої влади у даній сфері; підготовка пропозицій щодо оголошення стану війни, загальної або часткової мобілізації, введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, а також щодо оголошення в разі потреби окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації; координація наукових досліджень у галузі національної безпеки і оборони; розгляд і вирішення інших актуальних проблем національної безпеки і оборони України. Рада відповідно до покладених на неї завдань координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.[3]

Реалізуючи конституційні положення, Верховна Рада України 16 січня 1997 року своєю постановою схвалила Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України. В даному нормативному акті визначено головні об'єкти національної безпеки (громадянин – його права і свободи; суспільство – його духовні та матеріальні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність та недоторканість кордонів) та визначено основні напрямки державної політики національної безпеки України у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технічній, інформаційних сферах.[4] Але цей перелік не може бути вичерпним і повинен доповнюватись відповідно до умов та факторів, що можуть створити або створюють небезпеку життєво важливим інтересам особи, суспільства та держави. Тому що національні інтереси України зумовлюються конкретною ситуацією, що складається в Україні та за її межами. В цій же постанові рекомендовано Кабінету Міністрів України, міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, які беруть участь у забезпечені національної безпеки, керуватися у своїй роботі Концепцією.

У сучасних умовах на шляху переорієнтації державної політики із принципу "людина для держави" на принцип "держава для людини" основним змістом безпеки стає не захист держави та її державних інститутів, а людини і суспільства. На перший план вийшла проблема соціальної безпеки в широкому розумінні цього слова (соціально-економічної), іншими словами, безпеки особи, окремих груп населення, суспільства в цілому, тобто соціуму. Це означає, що першоосновою концепції національної безпеки повинні бути інтереси окремих особистостей, з яких витікають інтереси суспільства і держави[5].

Отже, на момент набуття Україною державного суверенітету понять "національні інтереси" (як об'єктивні потреби матеріального та духовного існування суспільства) , "національна безпека" в теорії держави не існувало.